

Profesionálové

ČÁST V.

Divadelní
představení

Některé populární hry, jako například eskamotérství nebo kouzelnictví, vyžadovaly velkou obratnost, k níž bylo zapotřebí dlouhého tréninku. Z těchto her se vyvinula profese kejklřů. V roce 1416 se jistý kejklř jménem Jehan Papin potkal na svých toulkách nedaleko Clermont-de-Oise se dvěma kumpány, provozujícími stejné řemeslo. Společně se vydali ke dvoru vévodkyně bourbonské, ale protože ta nebyla přítomná, rozhodli se nakonec vystupovat na hřbitově.⁵³

Profesionální hráči skutečně existovali. Někteří kejklři, jejichž řemeslem bylo pobavit diváky, předváděli nejen akrobatické kousky, ale hráli také kostky a šachy. Účastnili se zábav pořádaných obyčejnými lidmi, ale také šlechtou. V hojném počtu se podíleli na oslavách organizovaných na dvorech velmožů. Jak už jsme viděli ve *Flamence*, hráli loutkové divadlo, žonglovali s noží, lezli po zemi, dělali kotrmelce, tančili a metalí přemety, proskakovali kruhem a skákali.⁵⁴

S nástupem kejklřů se z ostatních lidí stali diváci.

Dědictví Římanů?

V raném středověku zůstávala zachována živá kontinuita mezi hrami provozovanými v Římě a hrami, jež se objevovaly v jižní Galii.

Divadlo

V prvních staletích našeho letopočtu měla řada měst v Galii své vlastní divadlo. Některá z nich patřila v řecko-římském světě k největším. Platilo to zejména o divadlech v Autunu, Vienne, Lyonu, Orange, Arles a Vaisonu. Stupně a orchestra byly vybudovány do půlkruhu tak, aby jeviště dosahovalo co největšího průměru. V jižní Francii byly amfiteátry postaveny ve svahu kopce. Obrovská zeď tvořila pozadí jeviště a od dělovala divadlo od vnějšího světa.

Můžeme se jen dohadovat, jaká představení se konala v těchto obrovských stavbách, které dokázaly pojmut velké množství diváků. Do hlediště divadla ve Vienne se vešlo odhadem kolem třinácti tisíc lidí.¹

Můžeme-li věřit Sidoniovi Apollinariovi, kromě tragédií se tu předstávaly i živé obrazy, jejichž náměty čerpaly z mytologie nebo z bájně minulosti: „Kdyby ses přestal věnovat vážným záležitostem a zlákal tě naopak divadelní představení, zahanbil bys celou hereckou společnost, jako kdyby u jeviště seděl sám božský lukostřelec a s ním všech devět Múz. V tvé přítomnosti by byli Caramallus nebo Phabaton se zavřenými ústy a výmluvnými gesty aspoň pro jednou naprosto bezvýznamní. Během představení by svými pohyby hlavou, hrou nohou, kolén a rukou a mimikou obličje dokázali uvést na jeviště Aletovu dceru a jejího milovaného Iásóna a dračí zuby zaseté na polích Kolchidy, z nichž povstali bojovníci mávajíc kopími a meči. Nebo by zahráli hostinu u Thyesta a jeho nárek, či nárek vás, Filomélo, s nepřítčným pohledem hledící na rozsekaná těla svých synů, jež nechal Atreus podávat

na prostřenou tabuli, z oněch dvou ten nevinnější. Nebo by vyřídili únos Európy z Tyru a Jupitera proměněného v býka, strašlivějšího spis svým zjevem než plamenem, který chrlil. Nebo aby zahráli příběh o Danaé, zaplavené zlatým deštěm padajícím z nebe, a o její tajné lásce, jež pro ni měla mnohem větší cenu než všechno zlato světa. Nebo by přivedli na jeviště Lédu či Ganyméda, fryžského jinocha, který se stal Diovi sladší než nektar, jenž podával nebestarům. Nebo aby zahráli bajku o Martovi, chyceném do tenat Héfaistových a proměněném v kance, ježícího štětiny na hlavě a hřbetu a cenícího své strašné bílé tesáky, pokud si jej ovšem nepředstavujeme jako chlupaté zvíře, které si ostrí své křivé tesáky neustálým třením. Nebo aby uvedli na scénu Perseovu vyvolenou, osvobozenou srpem svého milence, či aby nám svým zpěvem a vyprávěním přiblížili střetnutí dvou vojsk před obklíčeným Pergamem.⁴²

Divadlo tedy už v té době dosahovalo jisté oblíbenosti. Kázání biskupa Caesaria z Arles dokazují, že podobné události přitahovaly do města davy lidí.³ V roce 813 nařídil synod v Mayence kněžím, že se mají zřeknout světských radovánek, zejména pak divadla.⁴

Cirkus

Závody dvoukolek a koňské dostihy se konaly v cirkách, které měly podobný tvar. Na jedné straně byly umístěny stáje a přibližně ve třetině délky se nacházela tzv. spína, která dráhu rozdělovala na dvě části. Opačná strana tvořila nejnebezpečnější místo závodu. Diváci seděli na stupních postavených podél celé dráhy. Podle Řehoře Tourského v období vlády Chilpericha I. existovaly tyto cirkusy v Soissons a pravděpodobně také v Paříži.⁵ V 5. století popsal clermontský biskup Sidonius Apollinaris závod, jenž se sice konal v Římě, ale jehož hrdinou byl Constantius pocházející z Narbonne.

A tak se skupina mladých lidí, ale mladých lidí ode dvora, rozhodla napodobit závody kvadrig a divoké bitky z plání Eliidy. Jakmile tě vyberou, ozve se promílkavé povzbuzování davu, které tě navýsost vzruší. Na místě, kde se nachází brána a sedadla konzult a kde je zeď z každé strany přerušena šesti klenutými boxy, si vylosuješ jeden ze čtyř vozíků, vystoupíš na něj a uchopíš ořeže. Tvůj protivník udělá totéž na opačné straně závodiště. Ve slunci jiskří barvy – bílá a modrá, zele-

ná a červená – vašich insignií. Ruce štolby ještě drží udidla a uzdy, splétají hřívý, aby zvířata zkontrolly, a přitom je povzbuzují a dokonce je přátelsky poplácávají, aby v nich vyvolaly radostný zápal. Koně se chvějí nedočkavostí, tlačí se k bariéram a skrz příkna zavřená na závoru se kouří z jejich nozder a jejich dech se ještě před závodem vznáší nad doposud prázdnou závodní dráhou. Strkají do sebe, zmítají se, tahají za uzdu, vzpínají se, rozpálují se, poskakují, třesou se strachy, vzbuzují strach, neustále ržají a znepokojené buší kopyty o zem. Konečně ostrý zvuk trumpet svolává nedočkavé posádky a rychlé vozíky vzápětí vjíždějí na dráhu. Podobají se špiu vystřelenému ze skytského luku či brázdě, jež zůstala po padající hvězdě. Žádné krupobití olovených kulí vymrštěných z baleárského praku neproletělo rychleji průzračným prostorem nebes. Země se zachvěla pod koly vozů a za nimi se zvedlo do vzduchu mračno prachu. Jezdci vedou svá spřežení, pohánějce koně k rychlejšímu běhu ranami biče. Naklánějí se dopředu ven z vozu, bijí koně přes kohoutek a šetrí jejich hřbet. Vidíme je, jak se naklánějí, ale nedokážeme rozeznat, jestli se přidržují víc nápravy nebo ořeží. Rychlostí letících ptáků nám mizí z dohledu, jedou neotevřenější částí dráhy, zatímco vy zůstáváte uzavření v nejužším prostoru závodiště, v místě, kde stojí dlouhá a nízká budovy chráněné dvojitou zdí. Když dosáhnete nejvzdálenější části závodní dráhy, tvůj protivník se nachází v čele, před dvěma dalšími jezdci, kteří té také předjeli, takže za zatáčkou ses ocitl na čtvrtém místě. Jezdci jedoucí uprostřed se teď snaží dostat své vozíky k vnitřní straně dráhy a předjet vedoucího jezdce, kdyby se náhodou ve svém úsilí příliš diváci, a odkryl tak svou levou stranu. Iy se ve stejném úsilí k tribuně, na níž sedí diváci, a odkryl tak svou levou stranu. Iy se ve stejném úsilí předkláníš a zkušene zadržuješ koně, aby jim zbylo dostatek sil pro sedmý okruh. Ostatní pobízejí svá spřežení rukama i hlasem a jejich pot, smísený s potem koní, jim prýští ze všech porů těla, kape na závodní dráhu. Chraptivý křik jejich přívrženců doráží k sluchu jejich soupeřů a bere jim odvalu. A všichni, muži i koně, jsou rozpálení závodem a zároveň jim srdce svírají obavy. Tak ujedou jedno kolo, pak druhé, potom třetí a čtvrté. V pátém kole jezdce jedoucí v čele už nevydrží tlak svých soupeřů, strhne svůj vozík doprava, neboť když dával příkazy svému spřežení, uvědomil si, že jeho koně jsou už příliš unaveni. Šesté kolo je už skoro celé za rámi a diváci se pomalu dožadují udělení cen, protože tví soupeři se už přestali obávat nějakého útoku z tvé strany a jedou teď zcela v poklidu, když tu náhle se napnou svaly na tvé hrudi a s nimi i ořeže. Přeslápneš nohou, abys udržel rovnováhu, a pobídneš spřežení kupředu s takovou prudkostí, jako to kdysi udělal slavný vozká Oenomaus, když předjel chvějícího se Pisu. V tu chvíli jeden z tvých protivníků, pokoušeje se tě zatlačit co nejblíže ke kraji závodní dráhy, nestáčí reagovat na tvou divokou jízdu a jeho rozběhnutí koně minou zatáčku. Když vidíš, jak se jeho spřežení žene mimo dráhu, stačí ti udržovat směr, abys ho předjel, což také učiníš. Co se týče druhého protivníka, ten, potěšený potleskem publika, jede příliš vpravo, těsně podél tribuny. Tím se vychýlí z dráhy. Ze své

letargie proctine příliš pozdě. Pokusí se pobídnout své koně bičem, ale ty využijí jeho jízdy a předjedě ho. On se však nechce vzdát a obrovským úsilím se mu podaří té dojet. Když už to vypadá, že se dostane před tebe na první místo, nepatrně zabočí se svým spřežením směrem k tvému vozíku. Ale jeho koně upadnou a změtí jejich nohou pronikne mezi kola a zbrzdí je. Ozve se strašlivý praskot a otáčející se loukotě noly jednu po druhé zpěrážejí. Pátý aktér této události je vynuršen ze svého vozíku, který se na něj převrátil a pohřbí pod sebou koně i jejich pána, jenž krvácí z hlavy, na kterou dopadl. Zavládne hrozný zmatek. Podobný hřmot snad nedělali ani Giganti, když kupili pohoří Ossa. Všechno sebou zmítá jako při té nejdivočejší bouři. Snad ani Šicelské nebo Marmarské moře, jejichž vodám postavil Bospor do cesty vysoké hradby, nehučí tak divoce, když se jižní vítr vozí po jejich vlnách. Laskavý císař brzy rozhodne, že k palmám vítězství budou připojeny hedvábné šerpy a koruny a že všechny zaslulhy budou po zásluze odměněny: proto přikáže, aby všichni poražení, kteří už tak jsou dostatečně zamoučení, dostali barevné koberece.

SIDONTUS APOLLINARIS: Básně

Amfiteátry

V období římského císařství byly velmi oblíbené boje v amfiteátrech. Tento fakt potvrzuje řada staveb, z nichž asi padesát se jich v lepším či horším stavu zachovalo dodnes. K nim ještě musíme připočítat dalších patnáct, o jejichž existenci víme z nejrůznějších dokumentů. Zdá se, že amfiteátry byly budovány pro specifická představení, při nichž jeviště bylo prostorem pro vystoupení se zvířaty a pro lovecké a bojové scény.

Ale v raném středověku, v období postupné christianizace, boje gladiátorů vymizely.⁶ Král Childebert se pohledem na zvíře obklíčené smičkou psů bavil ve svém paláci v Metách.⁷

Antické divadlo, cirkus a boje v amfiteátrech zanikly. Představení pro publikum se obnovovala v nové podobě.

Pouliční představení

Zatímco obyvatelé venkova se bavili hlavně během svátků slavených po celý rok, obyvatelé měst mohli během volného času sledovat pouliční představení. Od východu do západu slunce byly ulice plné pohybu a hluku. Bylo vidět řemeslníky, jak se tuží ve svých dílnách otevřených směrem do ulice. Po nerovné dlažbě rachotily povozy. Nosiči vody a prodavači uhlí a dřeva hlasitě vychvalovali své zboží. Občas ulice ucpalo stádo dobytka a zastavilo veškerou dopravu. Šlechtici tudy projížděli se svým doprovodem za svými povinnostmi či za zábavou. Po ulicích, křižovatkách a náměstích bloumaly davy chodců, kteří většinou pocházeli z nejnižších vrstev a měli jen málo povinností. Zatímco bohatí měšťané a šlechtici mohli svůj volný čas trávit v pohodlí, ti nejchudší disponovali jen ubohými, těsnými a špatně osvětlenými příbytky, protože skleněné tabulky do oken byly velmi drahé a naolejované pergamen propouštěl jen minimum světla. Takoví lidé se mohli na ulici obdivovat nádherně šlechtických průvodů, protože šlechtici rádi vystavovali své bohatství na odiv. Pozornost přitahovala také nejrůznější představení, zejména pak vystoupení kejklřů.

Kejklřiči⁸

Termínem žakář či kejklř lze označit různé osoby. Kejklř byl medvěď, cvičitel psů nebo opic, provazochodec, vrhač nožů, polykač ohně nebo břichomluvec. Kejklř byl rovněž muzikant, který hrál na nejrůznější nástroje k tanci i do pochodu. Byl to kejklř provozující nejrůznější kousky a převlékající se do kostýmů. Byl to šašek vyprávějící vtipy či vypravěč, který se specializoval na vyprávění pohádek a románů. Kejklř byl i trubadúr skládající básně a písně.

Za doprovodu niněry kejklířů vyprávěli na náměstích příběhy dáv-
ných hrdinů a recitovali hrdinské zpěvy. Objevovali se zejména během
svátků. Nemohla se bez nich obejít žádná svatba, a to jak v prostředí
těch nejchudších, tak na šlechtických dvorech. Když se Renart vrátil
domů a přistihl svou ženu při nevěře, věci se vyvinuly tak, že se Poncet
rozhodl s nevěrnou ženuškou oženit, ale po ruce nebyl žádný kejklíř.
Jeho roli na sebe vzal nakonec sám Renart a když se svatební průvod
vydal na cestu, „hrál na niněru a vzbuzoval obrovské veselí“. Celou scé-
nu jistě s potěšením sledoval dav zvělouů.⁹

Výroční trhy a jarmarky, provázející ve městech a vesnicích některé
svátky, byly pro všechny kejklíře vítanou příležitostí, jak pobavit divá-
ky. V Provins se v den výročního trhu konalo jakési slavnostní čepobítí,
během kterého pochodovali městem seřazeni s pochodněmi, doprová-
zení kejklíři hrajícími na nejrůznější hudební nástroje. Ve dne byly uli-
ce plné dryáčnicků, mimů, akrobatů a provazochodců, k nimž se připo-
jili ještě vypravěči *fabliaux* a přednášeči hrdinských zpěvů.¹⁰

Mezi kejklíři bylo hodně muzikantů. Během církevních svátků
a svateb naplňoval celý kraj zvuk jejich nástrojů. Ti nejlhlučnější zůstá-
vali mimo město. Ulicemi zněly tóny niněry, psaltěří, harf, ceter a dalších
strunných nástrojů. Z polí, kam byli vykazáni ti, kteří nadělali největší
hluk, se ozýval lomoz puklic, hmců, bubínků, tureckých bubnů a sara-
cenských rohů. U mladých měli největší úspěch hlavně tamborň a ta-
neční mistři. Jeden trubadúr s pohrdáním říkal, že stát se tamborem je
snadné. Všichni, kteří umějí bušit do bubnu a foukat na píšťalu, mohou
konkurovat hráčům na niněru.

Dav miloval akrobaty a rád poslouchal vypravěče a zpěváky. Obdi-
voval se kejklířům, kteří na kobercích provozovali ta nejnáročnější
cvičení a předváděli triky a kejkle původem z Lotrinska, Francie, Cham-
pagne, Španělska a Itálie. S úžasem pozoroval kejklíře, kteří tančili a za-
klínali hady.

Ale někteří vzdělanější kejklíři napůl se smíchem a napůl vážně vy-
právěli svým divákům o aktuálních problémech. Ovlivňovali veřejné
mínění ve prospěch toho či onoho muže či ideje. Jejich kritika se ovšem
často omezovala jen na popichování. V době vlády Ludvíka Svatého si
dělali legraci z Bretonců usazených v Paříži, protože ti mluvili špatně
francouzsky. Kejklíři si rovněž brali na paškál jejich početné příbuzen-
stvo, vykonávající obvykle málo početná řemesla, jako byla například

výroba košťat.¹¹ Tón se měnil, pokud útočili na Angličany. V tom se pro-
jevovale tehdejší národnostní cítění. Kejklíři Angličany častovali žerty,
dělali si legraci z jejich pitek, se smíchem imitovali jejich jazyk a opako-
vali zažité vtipy, jako třeba, že všichni Angličani mají ocas jako zviřata.¹²
S velkou odvahou se kejklíři často angažovali při řešení nejrůznějších
aktuálních společenských otázek. Spor mezi pařížskou univerzitou
a žebrovými řády, který vznikl proto, že se univerzita pokoušela zabránit
minoritům a dominikánům získat mistrovské katedry, ačkoliv je v tom
podporoval papež a francouzský král, se brzy rozšířil do ulic. Kejklíři,
jedni proto, že za to dostali zaplacen, druhí z vlastního přesvědčení,
psali básně, které pak kolovaly mezi lidmi. V roce 1259 nařídil papež
Alexandr IV. spálit populární a oblibené satiry, kritizující žebrové
řády.¹³ Když Karel z Anjou, bratr Ludvíka IX. a král sicilský, potřéboval
pomoc, vystoupil na jeho podporu Rutebeuf a Adam de la Halle jeho
kvality vychválil ve svém *Slovu o králi sicilském*.¹⁴

Cikáni a šarlatáni

Kromě kejklířů přitahovaly pozornost diváků i další osoby. V roce 1427
se ve Francii objevili cikáni. Cikánky hádaly lidem z ruky: „A v těchto
skupinách jsou čarodějnice, které se dívají lidem na ruce a říkají jim, co
se jim stalo a co se stane v budoucnosti... A co je ještě horší, těmto stvo-
řením se nějakou kouzelnou mocí nebo pomocí jejich pekelných přátel
nebo neobvyčejnou obratností daří připravovat lidi o jejich měsce.“¹⁵

Při procházkách ulicemi si lidé rádi poslechli i vyvolávání šarlatánů.
Ti své lektvary prodávali na náměstích, křížovatkách a všude tam, kde
se shromažďovalo větší množství lidí. Pokřikovali na kolemjdoucí
a všemi prostředky se je pokoušeli zadržet, pobavit a přesvědčit. Aby
vyvolali nadšení u těch nejnaivnějších, zaklínali se Orientem, považo-
vaným za zemi zázraků, za legendární kraj svatého Petra, v němž to
voní parfémů, kořením, balzámy a kadidlem a kde řeky překypují dra-
hými kameny s léčivými účinky. Odvolávali se na slavné antické lékaře
Hippokrata a Galéna, mluvili o podivných chorobách, nestrozumitel-
ným jazykem mumlali zažehnavací formulky a výstředními a většinou
marnými projevy se snažili zaujmout pozornost okolního davu.

Takový šarlatán nejprve odříkal několik tajemných formulek, učeně

vyložil, proč má mužiček poslouchat svou ženu, potom za pomoci čím dál přesvědčivější hry se slovy začal pět ódy na královnu všech bylinek a nakonec určil, jak je jí třeba užívat a na které nemoci působí jako lék.¹⁶

Kejklíři často imitovali burleskní způsob těchto projevů a zanechali nám několik navzájem si dost podobných ukázek:

Ctní lidé, nejsem jeden z těch ubohých kazatelů, jeden z těch ubohých kořenářů, kteří před vás představují v potrhavých pláštích a nosí s sebou své podivné krabice. A vězte, že se vám nesnažím prodat pepř nebo kmín, jako to dělají oni. Takový já nejsem. Moje paní se jmenuje Trotula Salernská a ta má, panečku, za ušima, ze kterých jí visí stříbrné náušnice až na ramena. A vězte, že to je ta nej-moudřejší paní, kterou lze nalézt v celém širém světě. Tahle moudrá paní nás posílá do nejrůznějších zemí a krajín, do Puille, Kalábrie, Toskánska, Německa, Soissonska, Gaskoňska, Španělska, Brite, Champagne, Burgundska a do Ardenského lesa, abychom tam chytali divoká zvířata a sbírali cibulky bylinek, ze kterých pak naděláme medicínu pro všechny nemoce, jimiž kdo trpí. A moje paní mi vždycky říká a radí, abych, kamkoli přijdu, nemluvil jen tak do větru. Musel jsem přísahat při všech svatých, že vám nic nebudu prodávat, dokud to neuvidíte na vlastní oči a nevyberete si sami.

Chcete to vidět?

Nikdo z vás určitě neví, odkud tyto medicamenty pocházejí. A já vám říkám, že pocházejí ze sušeného masa a z vína nalitého do lahvi. Sluší se ještě říct, že všechny nemoce lze léčit teplem a tělesnými šťávami, protože, jak říká jeden filozof, z toho jsou stvořeny všechny věci. A když spolknete tyhle medicamenty, dostanou se vám hluboko do těla a tam zničíte nemoc, které se říká sobitánská smrt. Té se střezte! Od ní at vás všechny ochraňuje Bůh!

Nejlépejší léčivou rostlinou na všechny nemoce (to uvidíte na vlastní oči a sami si to vyzkoušíte), kterou můžete najít na všech světových stranách, je toto koření. Ženy, které je trhájí o svatojánské noci a pečou z něj koláče, říkají, že jejich kapky nedokážou vyléčit ani ruce, ani nohy, ale já vám říkám: není lepšího léku na rozbité hlavy a polámaná těla, než je tohle koření. V Champagni, kde jsem často pobýval, mu říkají „matka všeho koření“. Stačí smíchat listky šalvěje s tímto kořením, směs rozemlít na drobno, vložit do kotlíku a nechat tři dny ustát. Štáva, kterou tak získáte, bude lékem na každou nemoc.

Smekněte klobočky, napněte uši a podívejte se na mé koření, pro které mě moje paní vyslala do světa. Řekla mi, aby ho neprodával za žádnou pevnou cenu, abych za něj nechtl pět livrů, ale abych se zařídil podle toho, ve kterém kraji právě budu. V Paříži stojí moje koření jeden pařížský denár, v Orléansu jeden orléánský, v Mans jeden manský, v Chartres jeden chartreský a v Londýně jeden anglický. Beru také chléb a víno, abych utišil svůj hlad, neboť takový je osud člověka: musí být z něčeho živ.

Jestli nevěříte tomu, co tady říkám, jestli pochybujete o mých slovech, oběťuji jednu ruku Bohu a druhou jeho matce a nechám sloužit mši pro Ducha svatého. Tohle všechno dělám pro svou paní a pro spásu jejího otce a její matky, abych vykoupil všechny jejich hříchy.

Toto koření nesmíte jíst jen tak, jak je zvykem v tomto kraji, protože kdybyste si ho vložili na jazyk, žádnou nemoc tím nevyлéčíte. Navíc byste cítili, že je velmi hořké a silné a co je hořké a silné na jazyku, je hořké a silné i v žaludku. Vezmete ho a na tři dny naložíte do bílého vína. Musíte počkat, až víno zčervená. Když zčervená a jenom zežloutne, znamená to, že nemáte dobré víno. Musíte použít víno, které je jasné a čiré. Pak budete tekutinu třináct dní každé ráno pít. Pokud se nevyлéčíte, musíte naložit další koření, protože vězte, že může být očarované. Říkám vám to proto, že vím, že prokletý žid Corbitaz zaplatil třicet stříbrných, aby Bůh nemohl v Jeruzalémě a tři míle od Jeruzaléma takové koření prodávat. Ale vězte, že nakonec se vyléčíte ze všech nemocí a ze všech horeček. Pár kapek této medicíny dokonale vyléčí vaše tělo. Věřte mi, vždyť když mým rodičům hrozí smrt nebo jiná újma, chtějí po mně tohle koření.

Proto vám nabízíme své koření a bylínky: kdo chceš, kup si je, kdo nechceš, nechej být.¹⁷

Světská představení

Občas se lidové oslavy konaly jako pokračování významných událostí: vojenských vítězství nebo narození či svateb panovníků. Jak o tom svědčí *Deník pařížského měšťana*, zapalovaly se při takových příležitostech na veřejných místech oslavné ohně, kolem nichž lidé tančili. Král, šlechtici nebo městské úřady rozdávali jídlo. Pro obyvatele měst se pořádaly hostiny. V pondělí 21. června 1428 se konala okázalá oslava a všichni lidé, ať byl jejich původ jakýkoliv, dostali večeři. Těto pompézní hostiny, které se konala na počest jmenování čtyř nových doktorů, dvou Angličanů a dvou Francouzů, se podle *Deníku pařížského měšťana* zúčastnilo kolem osmi tisíc osob. Během hostiny bylo snědno obrovské množství chleba, vypito čtyřicet sudů vína a naservírováno kolem osmi set porcí masa, a to do tohoto počtu nebylo započítáno hovězí a skopové. Příslušníci řemeslnických cechů a bratrstev pro tuto oslavu vyzdobili celé město a starali se o zábavní program a živé obrazy.

Někdy se lid bavil i nejrůznějšími hrami. Poslední srpnovou neděli roku 1425 byli do zahrady armagnackého paláce v ulici Saint-Honoré

zavedení tři slepci s holemi v rukou. Měli se pokusit zabít kance, kterého tam vypustili krátce před nimi. Byla to prapodivná podívaná, protože slepci se v domnění, že bijí zvíře, tloukli navzájem a byli by se pobíli, kdyby měli opravdové zbraně. Předcházejícího dne, v sobotu, byli ozbrojení slepci vedeni pařížskými ulicemi. Před nimi byl nesen praporec s vyobrazeným prasetem a jeden muž imitoval prasecí chrochtání. V sobotu 1. září téhož roku byli Pařížané svědky dalšího povyražení. Do země byl zasazen šest sáhů vysoký sloup, na jehož vrchol byl umístěn košík. Pak pořadatelé sloup namazali sádlem a vyzvali přihlížející, aby se pokusili vylézt nahoru pro košík. Nikomu se to nepodařilo. Odměněn byl nakonec jeden pacholek, který vylezl nejvyšš. „Tento čin byl vykonán těsně před pětidenními svátky* v ulici aux Oues.“

Velmi častou podívanou byly v těchto temných dobách i veřejné popravy, které přitahovaly davy lidí. Když se jednalo o významné a nenáviděné osoby, žádný scénář nebyl dost dobrý. V červnu roku 1413 byli do pařížské tržnice dovléčeni dva šlechtici. Jednalo se o Jacquese de la Rivière, který si rozbil hlavu tak, že si zasadil strašnou ránu dříbáním na víno, a o panoše Simona de Mesnil, řečeného Mladík, jenž byl vlečen v koši až k Heaumerii. Tam byl posazen na kus dřeva a na káře odvezen do tržnice, kde mu byla useknuta hlava. 1. července 1413 se konala poprava bývalého pařížského správce Des Essartse. Ten byl vlečen za károu v koši od paláce až k Heaumerii. Tam byl posazen na špalek, obléčen do černého roztrhaného kabátce lemovaného kožšinou, bílých kalhot, na nohy mu obuli „střevíce ze skopovice“ a pak ho odvezli do tržnice a tam mu usekli hlavu. Během celé cesty se smál tak, až všichni kolem plakali. Těsně před popravou poklekl před katem, políbil stříbrný medailónek, který měl na krku, a řekl katovi, že mu odpouští svou smrt. Jeho tělo bylo pověšeno na šibenici, zatímco hlava zůstala vystavená v tržnici a umístěná tři stopy nad hlavami ostatních popravených.

Obyčejní zločinci neměli nárok na podobný ceremoniál, ale jejich popravy byly veřejné. A pranýře, kde čekali na popravu, i popraviště byly vždycky zbudované na hojně navštěvovaných místech.

* Pětidenní svátky se konaly původně v Římě a byly pořádány každé čtyři roky na počest bohyně Minervy – pozn. překl.

Církevní představení

Velmi často se konala procesí. Některá se týkala jen řemesel nebo cechů a při průvodech ulicemi měst byly v takovém případě nošeny sochy patronů. Cílem těchto procesí bylo vymodlit si mír, vítězství nebo příznivé počasí. Za korouhvemi a relikviemi defilovaly všechny společenské třídy. Například, v roce 1444 se požádalo jedno z nejbožnějších procesí, jaké se v Paříži kdy konalo: „Kromě kněží se ho zúčastnilo devět nebo deset tisíc lidí nesoucích pět set pochodní. Jeho cílem bylo dosáhnout míru mezi francouzským a anglickým králem.“¹⁸

Ale zřejmě největší série procesí se konala v roce 1412. V tomto roce se Karol VI. chystal k válce s Armagnaky a Burgundci, jichž byla v Paříži většina, si chtěli naklonit veřejné mínění na svou stranu. Po celý měsíc se každodenně konala procesí a účastnili se jich snad všichni obyvatelé Paříže.

A ti, kteří mají na mysl bezpečí Paříže a vědí, že král má na zemi své nepřátele, po společné poradě nařídili vykonat ta nejbožnější procesí, která byla kdy k vidění. V předposlední květnový den řečeného roku se vydali na procesí lidé z pařížských klášterů a bratři žebravých řádů. Všichni šli bosí a nesli několik vzácných relikvií a úlomky Kristova kříže. Byli tam všichni z parlamentu, ať byli jakéhokoli stavu, a za biskupy kráče asi třicet lidí, všichni bosí.

V úterý v posledním květnovém dnu řečeného roku se vydali na procesí kolem kostelů farníci několika pařížských farností. Zúčastnili se ho všichni kněží. Byli oblečeni v dlouhých košilích. Před biskupy šly dvě děti a v jedné ruce nesly relikviáře svatého Malacháše a svatého Blancharta, ve druhé pak svíce. Všichni farníci, kteří měli dost síl, nesli pochodně a všichni, muži i ženy, byli bosí.

Následující středu, v první červnový den řečeného roku, se podobně jako v předchozí úterý konalo procesí.

Následující čtvrtek byl dnem nejsvětější svátosti. Opět se konalo procesí, jak už bylo zvykem.

V následující pátek, třetí červnový den řečeného roku, se konalo nejkrásnější procesí, jaké kdy kdo viděl, neboť se ho zúčastnili příslušníci všech farností a řádů, ať bylo jejich postavení jakékoli. Oblečení v kajčená roucha a bosí, všichni nesli buď relikviáře, nebo zapálené svíce. V čele šlo za svitu nejméně čtyřiceti pochodní jedenáct biskupů, s bosýma nohama a na lačno. Svaté relikvie donesli do kostela Saint-Jehan en Greve, tam vzali vzácné tělo Pána našeho, kterého proradní žádě nechali uklízet, a za velkého pláče, prolévání slz a s převelikou úctou jej předali čtyřem biskupům, kteří ho za doprovodu všeho lidu, neboť procesí se zúčastnilo padesát dva tisíce lidí, odnesli do kláštera svatě Jenověfy. Tam kajčně

odsídloužili velkou mši a nakonec odnesli svatě relikvie zpátky tam, odkud je vzali. A pokračovali v držení pústu.

Následující sobotu čtvrtého dne řečeného měsíce a řečeného roku se pod trestem vyloučení zúčastnili procesí všichni z pařížské univerzity, ať byli jakéhokoliv stavu, i nejmenší záci. Všichni, malí i velcí, šli naboso, se zapálenými svícemi v rukou. Shromáždili se u kostela Mathurins a odtamtud se vydali ke kostelu Sainte-Katherine-du-Val-des-Escolliers, nesouce s sebou tolik svatých relikvií, že je ani nemůžeme vyjmenovat. Tam byla odsloužena velká mše, po níž se všichni vrátili zpátky a dál drželi púst.

Následující neděli, pátého dne řečeného měsíce a řečeného roku se vydali lidé z farnosti Saint Denis do Paříže. Všichni šli bosí a nesli sedm těl svatých, válečnou korouhev francouzského krále, která pak byla převezena do Flander. Dva opati nesli v doprovodu třinácti korouhví svatý hřeb a svatou korunu. Naproti nim se vypravili farníci kostela svatého Eustacha a společně šli pro tělo svatého Eustacha, které je uloženo ve vzácném relikviáři, a pak zamířili rovnou do Palais de Paris, kde byla odsloužena mše svatá. Potom se vrátili domů.

Následující týden se každý den konalo kajené procesí. Přicházeli obyvatelé všech vesnic v okolí Paříže, všichni bosí, a modlili se k Bohu, aby ráčil nastolit mír mezi králem a francouzskými velmoži, protože kvůli válce zahynula už spousta lidí a koní a v kraji už není nic, čím by se mohli žít.

Item, následující pondělí šestého dne řečeného měsíce a roku uspořádali procesí farníci kostela Saint-Martin-des-Champs. S nimi šli farníci z několika dalších farností Paříže a okolních vesnic (sic!), všichni bosí, a nesli pochoďné a svatě relikvie. Když došli do kostela Saint-Germain-des-Prés, vysteleli svatou mši. Farníci z dalších farností uspořádali procesí do kostela svatých Mučedníků. Farníci kostela Saint-Katherine-du-Val-des-Escolliers se zúčastnili mše v kostele Saint-Martin-des-Champs.

Item, v úterý a ve středu, sedmého a osmého dne řečeného měsíce a roku se konala další procesí v jednotlivých farnostech.

Item, ve čtvrtek devátého dne řečeného měsíce a roku uspořádalo mnoho farností procesí, jichž se zúčastnila řada laiků a měšťanů. Všichni byli bosí a za svitu pochoďní nesli svatě relikvie do kostela v Boullongne-la-Petite. Tam odevzdali své dary. Potom se všichni odebrali domů.

Item, následující pátek, desátý den řečeného měsíce a roku, se konalo všeobecné procesí, jedno z největších, jaké kdy kdo viděl, neboť se ho zúčastnily všechny kostely, školy a farnosti. Všichni účastníci přišli bosí a bylo jich tam nepočítané, protože v předcházející den bylo všem doporučeno, aby se z každého domu zúčastnil procesí alespoň jeden člověk. Krum se přidali farníci z okolních vesnic, jako třeba z Villeneuve-Saint-George a Mongissou. Průvod byl dlouhý nejméně čtyři míle. Byli v něm i velmi staří lidé, těhotné ženy a malé děti. Všichni nesli svíčku nebo velkou svícu a ze všech kostelů byly sneseny svatě relikvie.

V sobotu a neděli, jedenáctého a dvanáctého dne řečeného měsíce a roku, se uskutečnila řada procesí v jednotlivých farnostech.

V pondělí, třináctého dne řečeného měsíce a roku, uspořádali procesí farníci z Mor-des-Fossez. V průvodu šli bosí a nesli osmnáct korouhví, dvacet křížů a spoustu vzácných relikvií. V pařížském chrámu Notre-Dame si vyslechli velkou mši svatou.

Následující úterý, čtrnáctého dne řečeného měsíce a roku, uspořádali Pařížané procesí do kostela Saint-Antoine-des-Champs, kde si vyslechli mši svatou.

Následující středu, patnáctý den řečeného měsíce a roku, uspořádala procesí řada farností.

Následující čtvrtek, šestnáctý den řečeného měsíce a roku, uspořádaly pařížské farnosti procesí ke kostelu svatých Mučedníků na Montmartru, kde si vyslechli mši svatou.

Následující pátek se šlo do Saint-Denis, účastnily se farnosti svatého Pavla a svatého Eustacha. Všichni přišli bosí a vyposlechli si slavnou mši svatou.

Po celou dobu, kdy se konala procesí, neustále hodně přišlo, zejména po první tři dny. Do chrámu Saint-Denis dorazila procesí z Meaulx, Pontoise a Gonesse a oduť pak pokračovala do Paříže.

Následující sobotu se kolem Châtelet konala velká i malá procesí.

Následující neděli uspořádaly procesí jednotlivé farnosti.

Následující pondělí se farníci od svatého Mikuláše, svatého Salvátora a svatého Vavřince vydali v procesí do chrámu Notre-Dame v Boullongne-la-Petite způsoben, jaký jsme popsali v devátém dnu tohoto měsíce.

Po všechny dny, kdy král pobýval mimo Paříž, se v Paříži a v okolních vesnicích konala procesí. Některé mnišské řády vypravily procesí i na svatá místa v okolí Paříže, jako třeba do Blanc-Mesnil či do Mesche.

DENÍK PAŘÍŽSKÉHO MĚŠTANA (1405-1449)

Díky kostýmům, barvám a tanci se z procesí stávalo obrovské divadlo, konající se ve všech městech. V Rouenu pořádala farnost svatého Vavřince dvě procesí každoročně o svatodušních svátcích a o svátku Božího těla. Součástí těchto procesí bylo často vytváření živých obrazů s církevní tematikou.¹⁹

Vjezdy panovníků do měst

Počtépné popisy, jež máme k dispozici, ukazují, kolik šlechticů milovalo, podobně jako lid, tyto projevy královské moci. Mohli se totiž veřejně pochlibit nádhrou svých oděvů a svého doprovodu. I jistý počet měšťanů se účastnil těchto průvodů. Obyčejní lidé toto divadlo rádi pozorovali. Ačkoliv tyto slavnostní vjezdy byly výlučně záležitostí krále, některých velmožův je občas napodobovali.

Když na konci 13. století vjížděl král do některého ze svých měst, hledal především přístřeší a ochranu. Ceremoniál se tedy zaměřil hlavně na to, aby zástupci města krále přivítali a nabídlí mu jídlo, ubrušení, ložkoviny a nádoby.

V polovině 14. století byla někdy součástí králova vjezdu do města kromě darů, přísah a modliteb i slavnostní večere, doprovázená zábavou. Když v roce 1350 vjížděl poprvé do Paříže Jan II. Dobrý, oslavy trvaly týden.

Jejich součástí byla řada novinek. Účastníci průvodu si oblékali slavnostní oděvy ušité pro tuto příležitost. Král vjížděl do města za zvuku trub a dalších nástrojů. Ceremoniál se pomalu proměňoval v hlučnou a barvitou oslavu. Jeho součástí byla ostatně nejrůznější představení, zejména pak divadelní. Když spektakulárnost těchto obřadů dosáhla vrcholu, objevily se nové prvky, oslavující monarchii. V roce 1389, během cesty Karla VI. na jih Francie, vjel král poprvé do města pod baldachýnem.

S příchodem Karla VII. se tyto královské vstupy, za jeho předchůdce ještě velmi zřídka, začaly pomalu, ale jistě podobat modelu, jenž se ustálil ve 14. století. Obřad byl mnohem bohatší než v předcházejícím století. Ale rozdíl by nebyl tak patrný, kdyby se v té době tolik nerozvinulo hraní mystérií. Na konci 15. století představoval králův vjezd do města z politického hlediska velmi důležitý okamžik. Zároveň se však jednalo o podívanou, která pokaždé přilákala pozornost množství diváků.²⁰

JAK KAREL., FRANCOUZSKÝ KRÁL TOHO JMÉNA SEDMÝ, VJEL DO MĚSTA ROUEN A JAK BYL JEHO PRŮVOD NÁDHERNÝ. A JAK BYLI KRÁL A ČLENOVÉ JEHO DOPROVODU SLAVNOSTNĚ A BOHATĚ VYSTROJENI.

V pondělí desátého dne měsíce listopadu roku CCCC.XLIX., kolem třetí hodiny odpolední vjel král se svým doprovodem do města Rouen, které bylo slavnostně vyzdobeno. Král byl oděn do bílé zbroje a jeho kůň měl na sobě pokrývku ze zlatého brokátu posetého liliemi. Před ním nesli jeho korunu, Fontenil nesl jeho plášť a Potoň jeho meč. Před králem jel monseigneur kancléř, oblečený ve svém kancléřském oděvu, tedy v plášti lemovaném kožšinou. Před ním vedli za uzdu kobylu nesoucí jeho pečet. Kobyla byla zakryta pokrývkou ze zlatého brokátu, která se podobala pokrývce královské. Na hřbetě vezla pouze pečet, která byla umístěna mezi královskými erby. V průvodu dále jeli královský hofmistr kraje Poitou, laonský rychtář, pan de Pruilly, pan de Gaucourt, rouenský rychtář a králův osobní pokladník jménem Jacques Cueur, všichni slavnostně oblečení a jedoucí na koních zakrytých pokrývkami s bílými kříži. Mezi lučštníky pochodovali heroldi, trubači a múnstrelové. Dále tam byl královský podkoní pan de Dunouys, skvostně oblečený a jedoucí na koni přikrytém houní s bílým křížem. Vyzbrojený byl pouze svým mečem, majícím cenu dvacet zlatých écus. A za králem jel Avart, jenž nesl svůj štít se třemi liliemi, sicilský král, a za ním pánové du Maine, Nevers, de Clermont, de Castres, de Saint Pol, de Tanquarville, de Dampmartin a sir de Lauraine. A za královými pažaty jel velitel pan d'Ostel, v nádherném oděvu a se zlatými šerpami, jehož povinností bylo veletv bitvě. A za ním následoval Rogelin Bloect, nesoucí králova korouhev, a za ním dvě nebo tři sta kopinůků, rovněž slavnostně oděných. Před městské hradby přišlo králi na protě tři nebo čtyři sta měšťanů, všichni oblečení v modrém a s červenými barety, a nabídlí mu své služby a své majetky a za přítomnosti králova poručíka, hraběte de Dunouys, a králova kancléře předal králi klíče od města. Král je v přítomnosti výše jmenovaného hraběte přijal a městského rychtáře jmenoval hofmistrem a kapitánem. Pak se v procesi dostavili křesťané ze všech farností a na poli vzdali králi hold. Potom všichni zamířili v průvodu do města a za nimi vpochoval oděvní lučštníků. U vstupu do města čekali čtyři měšťané, kteří pronesli uvítací slovy, načež čtyři podkoní sundali z králova koně pokrývku. Ve městě čekaly na průvod živé obrazy: první byl velký beran oblečený do slavnostního oděvu, je muž z rohů a nozder přýstilo víno a z deseti nebo dvanácti trubek tekla voda. Dále stála tribuna, na níž byli církevní hodnostáři, měšťané, šlechtici a zástupci města, kteří králi ukázali klečící ženu se sepnutými rukama, představující Město. Na rohu ulice pak stálo krásné zvíře oblečené do královských barev. A před chrámem Panny Marie stál na stupínku bílý jelen. Držely ho dvě krásné dívky, které ho představily králi. Před vstupem do chrámu čekali na krále arcibiskup rouenský, biskupové z Lizeux, Evreux a Coustances, všichni slavnostně oděni

a s mitrami na hlavách. Následující středu pak církevní hodnostáři předvedli králi učnou disputaci, kterou přednesl jeden slovatný mistr teologie: *Benedictus qui fecit nobiscum misericordias, dedit nobis Iocunditatem cordis et fieri pacem temporibus nostris. A hluboce a uctivě se král uklonil. Pak se ještě mnohé událo, bylo by však přetěžké tu všechno vyjmenovat.*

SLAVNOSTNÍ PRŮVODY FRANCOUZSKÝCH KRÁLŮ OD ROKU 1328 DO ROKU 1515,
Paříž, 1968, str. 160–162

Každému obyvateli města, do něhož na konci středověku vjížděl král, se nejprve naskytl pohled na královský průvod. Král, jeho rodina, věrní přívrženci a dvořané přijížděli v nádherném odění. Během vjezdu francouzského krále Ludvíka XII. do Paříže v roce 1498 měšťané

„spatřili krále, pána našeho, doprovázeného vévody a hrabaty královské krve a dalšími vévody, hrabaty, barony a rytíři, panoši, sekretáři a dalšími urozenými osobnostmi, jejichž průvod byl početný a dlouhý.

Item král, náš pán, byl oděn v bílé zbroji, přes kterou měl přehozený plášť vyšívaný jemným zlatem a zdobený drahými kameny. Na hlavě měl sametový černý baret. Před králem jel jeho panoš a nesl královu helmici a znak s klenotem, tvořeným korunou z jemného zlata a vykládanou drahými kameny. Nad korunou byla umístěna zlatá lilie, jež byla znakem císařů. Jmenovaný panoš jel na nádherném jezdeckém koni zakrytém zlatohlavem, vyrobeným z té nejvzácnější látky, jakou kdy kdo mohl vidět. Po obou stranách jeli čtyři sluhové v dlouhých kabátích vyšívaných zlatem, kteří vedli za uzdu koně, na němž jel králov panoš.

Item před výše jmenovaným panošem jelo dvanáct čestných pážat, nádherně oděných.

Item za těmito pážaty vedli za uzdu jezdeckého koně zakrytého sametovou příkrývkou posetou lillemi. Byl to kůň našeho pána.“

Král jel na koni pod baldachýnem, který drželi čtyři konšelé nebo čtyři městští hodnostáři. Diváci mohli obdivovat nebesa baldachýnu, pro jejichž výrobu byly použity nejvzácnější látky. Sukno, a to i v případě zlatého brokátu, už v 15. století nestačilo. Teď se používal samet z Brugg, hedvábí, florentský taft nebo damašek. Tyto látky, většinou modré, byly podšity buď tuhým plátnem, nebo hedvábnou látkou, těžší vlněnou látkou či taftem. Zlaté lemy a třepení z bílého, červeného nebo modrého hedvábí doplňovaly celek. Nebesa byla navíc posítá velkým množstvím zlatých lilí.²¹

Za králem následovala šlechta a měšťané, seřazení podle předem stanoveného pořadí. Teprve až do 14. století lze zařadit pokusy o mnohem přísnější organizaci průvodu. Pařížský parlament sice v roce 1484 vydal

nařízení, že „od pradávna“ chodili měšťané králi naproti v pořadí starší cechu kupeckého, konšelé, pařížský správce, správce Châtelet, úředníci Nejvyššího účetního dvora, správci financí a nakonec soudci, ale toto pořadí nikdy nebylo dodržováno. Ve zmiňovaném roce 1498 kráče-lo v čele průvodu procesí složené z farníků čtyř farností a řeholníků čtyř žebrevých řádů. Za nimi pak následovali zástupci Nejvyššího účetního dvora, správci královské pokladny, financí a mincovnictví a členové pařížských volených sborů, všichni nádherně oblečení. Po nich přišla řada na staršího kupeckého cechu a konšele, kteří na sobě měli nádherné oděvy z křavě rudého saténu, podšitého jemným sametem. Před nimi kráčeli městští lučičníci a střelci z kuší, za nimi pak početný průvod měšťanů oblečených v šarlatu. Potom pochodovali poručíci pařížského správce, doprovázení rytíři, komisaři, notáři, advokáty a soudci z Châtelet. Před nimi jeli na koních seržanti a členové královské stráže.

Pak průvod pokračoval prezidenty a radními pařížského parlamentu. Prezidenti byli oblečení v dlouhých šarlatových kabátích obšitých kožšinou a na hlavách měli velké černé sametové toky vyšívané brokáttem. Před nimi šli písaři a soudní exekutoři, za nimi pak pan d'Alegre a provizor. Oba veleli oddílům ozbrojenců, složených z rytířů a šlechticů královského dvora. Potom se v doprovodu dvanácti lučičníků a dvou pážat objevil pařížský správce. „Nakonec jeli na válečných ořích zářících zlatem a stříbrem a v doprovodu vyzbrojených a nádherně oděných mužů další baroni, rytíři a panoši, kteří svou účastí vyjadřovali úctu a poslušnost.“

Tato procesí – v roce 1380 se ho v Paříži zúčastnilo dva tisíce lidí – zá-řila všemi barvami. Během vjezdu Ludvíka XI. do Brive-la-Gaillarde v roce 1463 byli konšelé a jejich doprovod oblečení do červenozelených oděvů.

Průvod kráčel všemi nejdůležitějšími ulicemi města, které byly pro tuto příležitost bohatě vyzdobeny. Cesty a mosty byly opravené, ulice vyčištěné. V roce 1462 vyvezli z angerských ulic – v roce 1476 se totéž odehrálo v Lyonu – dvanáct vozů odpadků a hnoje. Cesty byly vysypány pískem a senem. Průběh domů byla zakryta bílým, ale také červeným a hedvábným sukrem a dokonce i tapisériemi, na nichž byly výjevy oslavující krále.

Na křižovatkách tekly z kašen hypokras, víno a voda, jako např. v Paříži v roce 1437, nebo bílé víno a klaret, jako ve Vienne v roce 1490.

Kolem kašen se konala nejrůznější představení, nejčastěji alegorické výjevy, v nichž se objevovaly narážky na tehdejší situaci. Jejich jediným cílem bylo ovšem poskytnout divákům povyražení. Když v roce 1431 vjížděl do Paříže král Jiříčich IV., byl u kašny Neviňátek připraven živý obraz, představující les a v něm lovce a psy. Když král přijel ke kašně, lovci začali troubit na rohy a psi štěkali. Pak ulicí proběhl jelen pronásledovaný psy. Když se vrátil zpět do lesa, byl uloven.

Postupně se ustálil zvyk, že se v ulicích a zejména na křižovatkách a před kostely hrála krátká představení, jimž se začalo říkat příběhy nebo mystéria. Mohly mít církevní námět, jako tomu bylo v Paříži v roce 1437:

Item před kostelem Nejsvětější Trojice se bude hrát pašijová hra, z níž se dozvíme, jak náš Pán byl zajat, zbit a přibit na kříž a jak se Jidáš oběsil. O ničem z toho, co se stalo, vám nebudeme vyprávět, ale předvedeme vám to v mystériu. Bude to hra velmi dobře připravená a zahrnaná, krásná na pohled a velmi zbožná.

Item u druhé brány zahrajeme mystérium o svatém Tomášovi, svatém Divišovi, svatém Mořici, svatém Ludvíkovi a svatě Jenovětě.

Item u Svatého hrobu to bude hra o Nanebevstoupení našeho Pána a o tom, jak se zjevil Máří Magdaléně.

Item u kostela svatě Kateřiny a v ulici svatého Diviše to bude hra o Duchu svatém, který sestoupil na apoštoly.

Item před Châtelet se bude předvádět hra o Zvěstování Panny Marie zahrnaná na rohu pastýři zpívajícími Gloria in excelsis Deo. A v bráně pevnosti to bude hra o spravedlnosti, o zákonech božích, přírodních a o zákonech člověka. A na druhé straně, naproti jatčám, se bude hrát mystérium o posledním soudu, o ráji a pekle. A uprostřed bude stát archanděl Michael, který soudí duše...

Item na začátku velkého mostu za Châtelet budeme hrát o pokřtění našeho Pána a také mystérium o svatě Markétě, kterou bude hrát jedina velmi hezká dívka, jež přiletí na drakově.²²

Jindy vyvolala zájem publika světská témata, jejichž cílem bylo diváky pobavit. Za vlády Ludvíka XI. se kromě jiného rovněž rozmnožila představení oslavující království.

Královské vjezdy do měst se tak postupně proměnily v divadlo.

Divadlo

Jak už jsme viděli, lidé ve středověku milovali živé obrazy. Proto se hrálo divadlo ve společenském životě té doby velkou rolí.²³

Dějiny duchovního dramatu lze rozložit do tří období. První období liturgického dramatu připadá na 10. a 11. století. Vzniklo jako bezprostřední součást bohoslužeb. Nejstarší potvrzení jeho existence v západní Evropě spadá do druhé poloviny 10. století: jednalo se o *Regularis Concordia*.²⁴ V období mezi polovinou 10. a polovinou 11. století byly dramatizovány výjevy vztahující se k Velikonocům a Vánocům. V kostele se věřící proměnili v diváky a sledovali sérii výstupů, odehrávajících se v reálně zpodobněném prostředí: krypta se proměnila v hrob nebo oltář v jesličky.

V pololiturgickém dramatu, jehož vývoj spadá od poloviny 11. století do století 13., triumfoval jazyk obyčejných lidí – francouzština. Režie těchto představení začala být tak komplikovaná, že si vyžádala jistou profesionalizaci a hry musely opustit kostelní chóry a lodě. Hrál se *Vzkříšení*, *Hra o Adamovi*, lutyšské *Narození Páně* v Chantilly, *Hra o svatém Mikuláši* Jeana Bodela či Rutebeufův *Zázrak Teofilův*. V té době bylo hlavním tématem dramatizaci Vzkříšení. Mysteria si získala přízeň diváků na konci středověku. V 15. století lze vysledovat čtyři základní aspekty: za prvé tradiční, v němž se k biblickým tématům připojily apokryfy či komentáře vycházející z evangelia, za druhé alegorický, neboť postavy nebyly jen tím, co představovaly, ale souvisely také se spásou a milosrdenstvím, za třetí moralistický, protože cílem většiny her bylo obrátit pohany na víru a hršnýky přivést na cestu ctnosti, a konečně realistický, protože důraz byl kladen na pozemskou existenci Ježíše Krista a na jeho utrpení a na život lidí 15. století, jenž byl vykreslen ve všech jeho obtížích. V tomto směru vynikli zejména Eustache Marcardé, Arnoul Greban a Jehan Michel.

Diváci ovšem nechtěli být jen poučováni, chtěli se také bavit. Komické divadlo se ve Francii zrodilo opožděně, někdy ve 13. století, několik desítek let po zrodu liturgického divadla hraného lidovým jazykem. Nejprve se objevilo v Arrasu a v Tournai, ve městech, kde se právě začala tvořit jejich společenská třída. Hospodské scény, které se objevily ve *Hře o svatém Mikuláši* Jeana Bodela, v *Galánovi z Arrasu*, *Hře pod loubím*, *Hře o Robinovi a Marion* Adama Hrbáče řečeného de la Halle, *Hře o pouťníkově* a ve *Hře Chiapce a slepce*, vyvolaly velký zájem diváků, kteří se přišli do divadla pobavit.

V 15. století lid i přes nepřízeň doby miloval světská nebo komická představení, která se v té době množila jako houby po děsti. Často doprovázela církevní hry, jak dokazuje příklad Andrieua de la Vigne, který 9. října 1496 v Seurre zařadil své *Mysterium o svatém Martinovi* mezi odvážnou frašku nazvanou *O mlýnáři, jehož duši odnese čert do pekla* a moralitu *Slepec a kulhavec*.

Žánrovou rozmanitost lze tomuto období přičíst ke cti. Latinská zájmová komedie se udržela po celé 12. století. Mysteria se světskými náměty byla jen velmi vzácná a ani zdaleka ne tak zajímavá jako mysteria duchovní, jimž se v mnoha bodech podobala. I přes úpadek kejklřství se i nadále udržely dramatické monology a žertovná kázání. Během monologu jediný herec interpretoval několik postav. Zdařilejší hrou tohoto žánru byl monolog *Franc Archer de Bagnolet*, který můžeme datovat někdy do doby mezi roky 1468 a 1473.

Moralita byla v 15. století skutečně moralitou, příkladem. Tím, že popisovala člověka jako bytost zmřítanou vášněmi, se ho pokoušela nasměrovat na správnou cestu. To byl i případ hry *Dobrý úmysl, špatný úmysl*, která se hrála v Rennes v roce 1439.

Název *sottie*, burlaska, vycházel z pojmenování herců – bláznů (*les sots*), což byli dědicové antických mimů a bláznů. Tento žánr však byl už na konci středověku jen velmi málo rozšířen.

A konečně zábavná, často satirická fraška útočila na konkrétní osoby a řemesla. Mistrovské dílo mezi fraškami byla slavná *Fraška o Patelinovi*, která vznikla pravděpodobně v zimě roku 1464. Patelin byl nezaměstnaný advokát, který předstíral nemoc, aby nemusel zaplatit jednomu soukeníkovi za zboží, které si od něj vzal. Nakonec se však nechal napálit hloupým pastýřem, který mu předvedl, jak lze vyžrát nad soudem. Tato komedie měla obrovský a pozoruhodný úspěch.

V následujících šesti letech byla v povodí Loiry neustále hraná a řada citátů z ní dokonce zlidověla a proměnila se v přísloví. Krátce nato byla hrána v Rouenu a Paříži.

Režie

Divadelní představení ve středověku se nám jeví jako jedinečná událost. Jen málokdy hrál v 15. století jeden a tentýž soubor na stálém jevišti některého města.

Krátce před začátkem představení, které bylo oznámeno troubením, se konala přehlídka, nebo spíš průvod herců, procházející ulicemi města, jehož cílem bylo přilákat pozornost co možná největšího počtu diváků. Když se v roce 1501 hrálo v Mons *Mysterium o urpení Pána našeho Ježíše Krista*, rozjeli se do všech velkých měst Henegavska, do Lille, Douai ve Flandrech, Cambrai a dokonce do některých měst francouzského království, jako byly Tournai, Arras a Amiens, zvláštní poslované, jaksi středověcí ceduláři. Kromě toho byli diváci každý den za zvuku trub zváni na představení vyvolávači a na městských branách visela ručně psaná oznámení, která byla prvními známými předchůdci dnešních plakátů.²⁵

Liturgická dramata se hrála v kostelích nebo v klášterních kaplích. Když se v nich objevily světské prvky, přestěhovala se na náměstí před kostely. Mysteria a světské hry se hrály na nejrůznějších místech: na veřejných prostranstvích, na křižovatkách cest, v parcích, na loukách atd.²⁶ V Mons se v roce 1501 konalo představení na Velkém náměstí.²⁷ Od roku 1411 se mysteria hrála v uzavřených sálech. Mráz v zimě a déšť v létě totiž hercům a divákům pochopitelně značně vadily. Sřechu často tvořila velká plachta napjatá na lanech.

Některá místa byla vyhrazena pro výše postavené návštěvníky. V jednom úcty krále Reného je popsána lože vybudovaná v Angers pro představení *Mysteria o svatém Vincentovi*. Tvořilo ji lešení dlouhé osmdesát a široké třicet stop, jehož podlaha a strop byly zhotoveny z prken. Lešení bylo rozděleno do dvou částí, vpředu byl velký sál, vzadu místnost pro odpočinek. Lóže byly většinou pronajímány pro celé představení.²⁸ V Romans stála v roce 1509 lože tři floriny na tři dny.²⁹

Dav sledoval představení z lešení, které bylo např. v Romans vystavěno stupňovitě a bylo hluboké kolem dvanácti metrů. V Mons platili

diváci za místo v parteru, nazývaném *Parcé*, dvanáct denárů a za místo na galerii tři sous, což byla cena třikrát vyšší.³⁰

Představení trvalo několik dnů, protože hraná díla byla velmi dlouhá. Moralitu *Člověk spravedlivý a člověk svátácký*, která se hrála v roce 1476 v Tarasconu, tvořilo kolem třiceti tisíc veršů. Zejména mystéria byla mimořádně rozsáhlá: pašije ve skutečnosti popisovaly celý život Ježíše Krista, k němuž byly často připojovány také protocké pašáže a prvky z apokryfních evangelií. Součástí hlavního děje byly často podivné výstupy či defilé, při nichž figurovala exotická zvířata a jejichž součástí byly dokonce i bojové a hospodské scény. Do mystérií byly často vkládány i frašky a *sotties*.

Odehrání jednoho mystéria tak trvalo nejméně tři dny, přičemž se denně hrálo déle než je zvykem dnes. Například *Mystérium o svatém Martinovi* začínalo ráno mezi osmou a devátou hodinou, končilo mezi jedenáctou a dvanáctou a odpoledne pak pokračovalo od jedné hodiny až do šesti do večera.³¹ Texty většinou předem počítaly s přestávkami.

V závěru dne byli diváci pozváni, aby se vrátili následující den a mohli sledovat další epizodu:

Kdo Ježíše by viděl chtěl,
jak na nebesa vstupoval,
ten musí navštívit náš sál
až zítra ráno, neboť dneska
se tady nebude už tleskat.
Dnešek byl namáhavý den,
a proto odpočívat jsem.³²

Diváků bylo většinou hodně a přicházeli ze širokého okolí. Podle útrň lze spočítat diváky, kteří v roce 1509 navštívili představení v Romans. První den jich přišlo čtyři tisíce sedm set osmdesát, druhý den čtyři tisíce dvě stě dvacet a třetí den čtyři tisíce devět set čtyřicet sedm. Dohromady tedy představení shlédlo třináct tisíc devět set čtyřicet sedm diváků.³³

O divadlo se zajímali lidé všech společenských tříd. V Mons byli v roce 1501 na představení pozváni konšelé a rychtář s manželkou. Rychtářova žena chodila na představení celých osm dní. Přítomen byl dokonce i arcivévoda Filip Slíčný.³⁴ Rovněž duchovenstvo rádo chodilo na představení mystérií, ale protože jejich obsah byl čím dál svěštější,

museli si kněží opatrovat svolení svých představených. Nejvíce ovšem miloval podobná představení obyčejný lid. V Metách v roce 1485 přicházeli lidé do hlediště už od čtyř hodin od rána, aby si zajistili co nejlepší místa. Nejhorlivějšími návštěvníky byly ženy, které s sebou vodily děti, jež křičely a tropily hrozný rámus.

Publikum je tedy na svých místech. Představení může začít. Co se týče dekorací, používaly se buď vozy, nebo simultánní dekorace. V prvním případě byly na vozech postaveny jednotlivé obrazy, defilující před nehybnými diváky. Tento způsob byl ovšem ve Francii používán jen málo. Druhé řešení bylo mnohem častější. Protože do omezeného prostoru se nemohly vměstnat všechny kulisy vyžadované textem, v němž se děj přesouval z jedné země do druhé, a to mnohdy i během jediného dějství, jediná dekorace představovala různá místa, přičemž divákovu orientaci usnadňovaly cedule s popisem. Někdy dekoraci divákům představoval herec, jako tomu bylo např. v *Mystériu o svatém Vincentovi*:

Zde vpravo je ráj, přátelé,
kde sídlí Bůh a andělé.
Tam dál je peklo smrduté,
kde lucifera užříte
a kolem něho hršmíky,
pykající tu za hršchy.
A zde je Dioklecian
a tam zas Maximian.
A proto kdo se neprávem
sílou hrne k nám do sálu,
nemůže být pomalu
zván člověkem.³⁵

Když bylo dostatek místa, kulisy představující jednotlivé scény byly seřazeny vedle sebe. Hrál-li se mystérium, v pozadí byly postaveny stupně vedoucí do ráje. Herci se na ně dostávali po žebříčcích, které byly buď skryté očím diváků, nebo byly přímo součástí dekorace. Když místo nebylo dostatečně široké, byly dekorace postaveny na sobě, přičemž druhé patro bylo trochu posunutě dozadu. Kulisy nemusely stát v jedné řadě, ale také v půlkruhu nebo kruhu.

Ve většině případů bylo jeviště vybudováno z prken posazených na kůlech. Říkalo se mu *hourt* nebo *chaffaut*. V Romans byla tato plošina dlouhá 33,5 metrů a široká nejméně polovinu. Stavba takového jeviště

byla velmi důležitá, proto za ní byli tesaři velmi dobře placeni.³⁶ Dřevo nebylo jediným používaným materiálem. Například při stavbě pekla se kromě železa uplatnily i zednické dovednosti.

Každé kulise, představující určité místo, se říkalo *maison*. Těchto *maisons* mohla být celá řada: při představení v roce 1501³⁷ v Mons jich mezi rájem a peklém stálo celých sedmdesát. Když se hrála mystéria, velkou pozornost věnovali dekoratéri výzdobě ráje. Autor *Vzkříšení* z poloviny 15. století požadoval, aby byl ráj vyroben z papíru, uvnitř kterého se musely nacházet větve, některé rozkvetlé, jiné obtížené nej-různějším ovocem, jako např. třešněmi, hruškami, jablky, fíky, hrozny vína a uměle vyrobenými věcmi, zelené rato lesti, přičemž růže a další květy, čerstvě uříznuté a umístěné do váz plných vody, musely přecínávat přes okraj cimbuří.³⁸

Peklo muselo mít tři hlavní prvky: hradní věž, jámu, do níž Ježíš uvítl Satana, a bránu, podobající se obludné tlamě, do níž vcházel i a z níž vycházeli ďáblové. K tomu přiléhá prostor, kde se shromažďovali zemřelí. Časté byly i další dekorace, jako třeba věže, na nichž strážní tropili žerty, městské brány, chrámy, vězení a stáje. Často se tam objevovala i loď, která po malé nádrži převážela některé postavy do vzdálených krajín.

Ráj byl vyzdoben závěsy, představujícími mračna. Někdy na nich byly namalovány slunce, měsíc a hvězdy. Další závěsy zdobily postel, která byla v mystériích velmi používaná a na níž se – ve skrytu za záclonkami – odehrávaly delikátní situace, jako např. porod nebo scény z manželského života.

Diváci milovali nejrůznější překvapení,³⁹ takže v divadelních představeních hrálo velkou roli strojní zařízení. Nahledněme tedy, co se dělo za oponami, skrývajících jednotlivé kulisy. Přesnou představu si můžeme udělat z *Mystéria o vzkříšení*, připisovaného Jeanu Michelovi: „Věž představující předpekčí musí být zvenčí kolem dokola potažena černým plátnem, které bude šhora zakryto sítí tak, aby do ní nebylo vidět. Teprve až po příchodu Kristovy duše budou zmiňované opony pomalu ličku staženy, aby diváci mohli spatřit vnitřek věže.“⁴⁰

Nechyběly ani všechny možné druhy mechanických zvířat. Při představení v Bourges se objevil velký a velmi dovedně zhotovený dromedár, který hýbal hlavou, otvíral hubu a vyplazoval jazyk. V bříse Trojského koně se skrývali řeční vojáci. Před svatými se zjevovali ti nejpříšernější

draci a hadi, plivající krev, jejichž nosy, oči a uši se tiše pohybovaly. Ze země rostly stromy a nádherné květiny a tryskaly potoky.

Ale k nejoblíbenějším hrám patřily ty, v nichž se objevily scény poprav nebo mučení. Bylo zvykem, že ti, kteří tyto stroje obsluhovali, se neskrývali někde za kulisami, ale předváděli je v celé jejich hrůze přímo před očima diváků. To samozřejmě pramenilo z poněkud barbarského vkusu publika. Proto během poprav nahrazovala herce figurína, kterou kat mohl podrobit všem druhům mučení. Anebo se používaly nástroje, jimiž nebylo možno ublížit, a Krista věšeli na kříž jenom „jako“. Ve snaze o co největší věrohodnost však často docházelo k neštěstí. Gustav Cohen cituje jako příklad rukopis *Krále Aveníra* z 15. století. Král Avenír v něm zuřivě pronásledoval mnichy z Grammontu, kteří obrátili své země na křesťanskou víru. Jeden pekař, který sloužil jako kat, přinutil mnichy, aby si vlezli do jeho pece. Pak v ní zapálil oheň a zavřel ji. Mnisi se ven dostali padacími dvířky. V další scéně prikázal jeden řecký vévoda useknout Gadiferovi hlavu na špačku. „Špalek je zespona vydlabaný, takže Gadifer do díry zastřelí hlavu a odtamtud bude mluvit, zatímco hlavu kat usekne figuríně.“ V témže mystériu popačl kat slamených věch a zapálil jím obličej jednoho mnicha, nebo spíš koudel, z níž měl mnich vyrobené vousy. Rukopis pak mnichovi předepisoval, aby se sklomil, zatímco přes něj bude přehozena stejně obléčená figura, které kat zasadí několik ran nožem a podřízne jí krk.⁴¹

Nejpoutavější byly scény létání. Nejčastěji se používala závaží, umožňující zvednout herce velmi rychle do vzduchu. „Poznamenejme ještě, že Kristus musí vzlétnout a pokud je to možné, žádný anděl nesmí vzlétnout s ním. Patriarchové nesmí být vidět a všichni diváci musí hledět vzhůru.“⁴² Z ráje vyletěl plechový holub, představující Ducha svatého, a usedl na Kristovu hlavu ve chvíli, kdy byl křtěn ve vodách Jordánu. Mraky, vyrobené z pomalovaného plátna, skrývaly plošiny, schopné unést i několik lidí najednou. K tomu, aby odtamtud mohli odletět, se používal mosazný drát, jenž byl velmi odolný a zároveň tenký, takže ho skoro nebylo vidět.

Pokud se ve hře měly objevit lodě, musela se na jeviště dostat voda. Pravděpodobně ji uchovávali ve zděných nádržích. Vodu často doprovozeli oheň. V *Mystériu o svatém Martinovi* Andrieua de la Vigne bylo předepsáno, že se na světcovu hlavu musí snést ohňový vír. Nesmí se ho dotknout, ale musí tam po určité době zůstat.⁴³ K takovým scénám se

používala koudel nasáklá kořalkou. Tlama, představující vchod do pekla, chrtila plameny. Kouř a smrad se dociloval za použití síry. Světelné efekty se vyvolávaly s pomocí hořících pochodní, jež se objevovaly a zase mizely za oponou, aniž by si jich diváci všimli. Když mělo na jevišti hřmít a měla být bouřka, všichni se bezpochyby snažili dělat co největší rámus. Používání děl se ovšem neobešlo bez zranění.

Padací dveře byly dobře ukryté a cesty vedoucí pod lešením umožňovaly hercům pohodlně vcházet na jeviště. Na diváky mocně působily náhlé proměny. Mnohdy odhodil prut a ten se proměnil v užovku, Loto-va žena se proměnila v solný sloup.

Herci

Herci⁴⁴ nebyli, hlavně v období před 16. stoletím, v žádném případě profesionálové. Rekrutovali se většinou z měšťanů nebo řemeslníků, kteří vystupovali na jevišti částečně proto, aby v případě mystérií vzdali díky Bohu, ale většinou proto, aby se ztvárněním nějaké slavné postavy pobavili a unikli tak všednosti každodenního života. Ani šlechtici a kněží se mezi ně neváhali vmístit, ačkoliv ti v takových případech dostávali přednost a hráli většinou jen role králů, princů, případně svatých a nadpřirozených postav. Jak se toto chování slučovalo s církevními zákazy? Církev rozlišovala mystéria a zázraky jako čistě duchovní představení a komedie jako představení světská.

Ale největší počet členů hereckých souborů tvořili studenti, právníci – slavná *Basoche* se z velké části rekrutovala z koncipientů, parlamentu – a hlavně měšťané, příslušníci řemeslnických cechů a venkovské literátské bratrstva. Tyto skupiny byly velmi hojné a vytvářely se pro hraní mystérií. Například pařížské Bratrstvo pašijových bratří, známé z licenčních patentů z roku 1402, bylo velmi slavné.

Na konci středověku hrály některé role i ženy. V Mons se v roce 1501 na jevišti objevily dvě příležitostné herečky v malých rolích, ale role Magdalény a Evy hráli muži.⁴⁵ Rovněž děti vystupovaly na jevišti. Šlo především o kůrové zpěváky a ministryny. Hráli role andělů a hlavně „dětské“ postavy. V mnoha hrách se objevoval také kompars a předsta-

vitéle nýmých postav: rytíři doprovázející vévody a faraony, dívky, tvořící doprovod Rebecc atd.

Ze zvířat hrál v mystériích důležitou roli osel. Jednak hřidal malého Ježíška, jednak pak na něm jel Ježíš jako dospělý do Jeruzaléma. Abrahamova oběť si vyžadovala přítomnost beránka. A Noemova archa byla plná ptáků a čtyřnožců všeho druhu.

Velký počet herců byl nezbytný, a to ještě řada z nich hrála několik postav. Například v *Mystériu o utrpení Pána našeho Ježíše Krista*, hraném v roce 1501 v Mons, hrál Jehan Backon role Lenosti, Micheáše, Nathaniela, Rodigona a Empedokla. Naopak jednu roli hrálo někdy několik herců. V témže mystériu byl Ježíš postupně dítětem v plenkách, dvacetiletým chlapcem a nakonec dospělým, třicetiletým mužem.⁴⁶

Herci se museli podřizovat striktním omezením. V roce 1462 se muselo šest obyvatel Draguignanu, kteří se rozhodli zahrát moralitu nazvanou *Zem a Štěstěna*, dostavit před notáře a sepsat tam smlouvu. V ní se zavázali, že budou v dny určené „režisérem“ docházet na zkoušky, aby se naučili role. Ten, kdo by se nedostavil, měl zaplatit pokutu. Pokud to bude nutné, budou všichni pomáhat při stavbě jeviště. V den představení musí přijít všichni herci.⁴⁷

Herci, kteří zrovna nehráli, neodcházel do zákulisí, ale zůstávali na jevišti, kde pro ně byla vyhrazena místa k sezení. Publikum, jež bylo na tento způsob zvyklé, to nijak nerozptylovalo. Na konci představení odcházeli herci společně jako procesí přední částí jeviště.

Herecká mimika se omezovala jen na grimasu smíchu a divoké pohyby vyjadřující bolesti. Žádné jiné nuance středověk neznal. Co se týče herecké dikce, té chyběla přirozenost a zůstávala příliš monotónní.

Diváci

Diváci vítali každou hru s nesmírnou zvědavostí. Každý chtěl vidět co nejlépe a tak strkal do sousedů. Tyto strkanice byly často tak zuřivé, že jeviště muselo být od hlediště odděleno hrazením nebo příkopem plným vody. Aby k nim nedošlo, vystoupil během představení *Mystéria o utrpení Pána našeho Ježíše Krista* v Mons v roce 1501 herec představující Prolog *Chincyme Journée* (Druhého dne) a oznámil:

Ten, kdo k nám přišel do Parcqu, k druhému jako k bratránku měl by se chovat. Nečiní-li tak, pak není člověk...

A městská rada zakázala 26. června vstup do hlediště dětem mladším deseti let, bezmocným starcům a těhotným ženám.⁴⁸ Na druhou stranu diváci prokazovali velkou odolnost, protože většinou zůstávali na svých místech několik dnů po sobě, mnohdy pod pražícím sluncem.

K tomu ještě musíme připočítat netrpělivost a hluk, takže součástí prologů byla nesčíslná volání po klidu. V hledišti docházelo k hádkám. Lélaty nadávky. Diváci ostatně klid udržovali jen obtížně, protože se museli neustále postřikovat směrem k té kulise, u níž se právě hrálo.

Počínaje 14. stoletím se začaly čím dál víc prosazovat světské prvky mystérií. V té době se publikum chtělo především bavit, zasmát se vtipům a obdivovat se dekoracím a kostýmům. Mnozí lidé dokonce opouštěli bohoslužby, při nichž se nudili a kostely vyměňovali za divadlo.

Prology k mystériím jsou plně ponaučení, z nichž lze rozpoznat jistý skepticismus vůči inteligenci diváků. Postava, která ve *Vzkříšení* připisovaném Jeanu Michelovi drží knihu, říká:

Protože všechno vykládání je zbytečné bez ukázání, mystéria my přibližujem, těm, co o nich nemají pojem, toliko herců postavou.⁴⁹

Na závěr rovněž poznamenejme, že na představení se jako herci a diváci podíleli obyvatelé celého města. Během hry bylo například zakázáno vykonávat manuální práci. Byla zastavena doprava, přerušen obchod a církevní stavby se vyprázdnily. Zvony nezvonily, aby nerušily herce a nekazily představení. Ale jakmile se setmělo, vypukla zábava. Muzikanti vyhrávali často až do rána a cizinci i místní se bavili nejrůznějším způsobem.

Představení odehrávající se v interiérech

Jednalo se o panské slavnosti, jichž se účastnila šlechta a jímž se obyčejný lid velmi obdivoval. Za příklad nám poslouží svatba Karla Smělého se sestrou anglického krále Markétou z Yorku.⁵⁰ Rada, pověřená organizací obřadů, se rozhodla uspořádat výše popsaný turnaj a řadu divadelních představení, jejichž hlavním námětem měly být Héraklovy úkoly. Představení se konala v Bruggách, kde stálo množství významných staveb. Pokoje a sály hradu byly pro tuto příležitost přestavěny. Byly opraveny střechy a podlahy a byly proraženy nové dveře a okna. Na místě, kde původně stávala mýčovna, byl postaven dřevěný sál určený pro hostinu a představení. Jeho rozměry byly impozantní: byl dlouhý sto čtyřicet, široký sedmdesát a vysoký kolem čtyřřadvaceti stop. Na stěnách visely tapisérie oslavující Gedeona a zlaté rouno. Stůl pro čestné hosty, dlouhý padesát stop a široký pět, stál na stupínku na severní, kratší straně sálu. Na delších stranách se rovněž nacházely stoly a lavice. Pro zahraniční návštěvnice, které si chtěly uchovat inkognito, a pro muzikanty byla na kratší severní straně vybudována galerie. Uprostřed sálu stál příbormík se zlatým a stříbrným nádobím.

Princezna nejprve strávila týden v Écluse, kde pro ni místní obyvatelé sehráli hry o Iásónovi a zlatém rounu a o Xerxových manželkách, královnách Ester a Vasti, a pak se 3. června 1468 v Damme provdala za Karla. Potom se v čele nádherného průvodu vrátila do Brugg. To byla příležitost, aby se klérus, šlechta, měšťané a zahraniční obchodníci pochlubili svým přepychem. Ulice byly vyzdobené tapisériemi a vzácnými látkami a cesty byly posety zelenými ratolestmi a květy. U brány svatého Kříže bylo před průčelím domů postaveno lešení a na něm byly naaranžovány živé obrazy s biblickými náměty, jež se týkaly většinou svatby, jako třeba Bůh darující Adamovi v ráji Evu.

Po obědě se novomanželé objevili na turnaji Pas de l'Arbre d'Or, jenž v tu neděli začal. Večer byl uspořádána velká hostina. Pohledy

všech přítomných přitahoval prostřený stůl. Maso bylo servírováno na třiceti lodích, které nesly jména vévodových panství. Vedle nich bylo třicet velkých paštik ve tvaru věží.

Během prvního večera byly pro diváky připraveny pohyblivé chody. Nejprve se za zvuku trub objevil v sále jednorožec. Na zádech mu seděl leopard, který držel v levé prave anglickou korouhev a v pravé perlu. Po něm vešel lev, jenž nesl na hřbetě trpasličí královny Marie převlečenou za pastýřku. Když procházel sálem, zpíval. Nakonec se objevil velbloud nesoucí dva velké koše. Mezi nimi seděl muž ve zvláštním oděvu. Když vjel dovnitř, začal z košů vybírat ptáky a rozhazovat je po sále a na stoly.

Po večeri následoval ples, ale netrval dlouho, protože večere skončila až po třetí hodině ranní.

Nazítří, 4. července, oslavy pokračovaly představením nazvaným *Héraklovny úkoly*. Kvůli tomu bylo na kratší jižní stěně postaveno jeviště. Na začátku se diváci seznámili s hrdinovým dětstvím. Héraklés a jeho bratr leželi v kolébee a pili mléko z prsů svých kojných. Pak se objevili dva hadi a Héraklés je holýma rukama zabil. Během druhého dějství se Héraklés a Théseus plavili ke břehu, na němž se pásly ovce. Ve chvíli, kdy se jedné z nich Héraklés zmocnil, objevil se před ním obr. Héraklés jej srazil k zemi. Ve třetím dějství hrdina zabil mořskou příšeru, která útočila na mladou dívku. Pak skolil ještě tři lvy.

Potom byly stoly odtaženy a následoval tanec.

V úterý po obědě se velmožové a dámy zúčastnili tumbaje. Ten den se konala třetí hostina. Jednotlivé chody a talíře zakrývaly velké stany z bohatě malovaného hedvábí. Uprostřed sálu stála velká věž ze zlata, azuru a stříbra. Jakmile se princové posadili na svá místa, strážný zahroutil na trumpetu. Při pohledu na stany se nejprve polekal, ale když poznal přátele, rozhodl se je obveselit. Nahoře na věži se otevřela čtyři okna a muzikanti v převlecích zahráli na počest hostů. Nejprve se objevili jako kanci. Pak tři kozy a jeden kozel zahráli moteto. Vci zahráli melodii na flétny. Čtyři velcí osli zanotovali píseň. Po čtvrtém čísle roh zadul naposled. Na galerii se objevilo šest opic a jeden kočkodan. Jedna z opic se zmocnila bubínku a roztančila ostatní.

Potom byly odtaženy stoly a následoval tanec.

Ve středu, ve čtvrtý den oslav, se k obědu i k večeri podávaly ryby, jak mořské, tak sladkovodní. Večer se nekonala ani hostina, ani se netančilo, protože ten den se držel půst. Turnaj však pokračoval.

Ve čtvrtek pokračovalo po turnaji představení Hérakla. Na nádherně vyzdobeném stole bylo patnáct pozlacených pávů, šestnáct postříbrných labutí a řada dalších zvířat: sloni s věžemi, velbloudi s košíky, jednorožci, jeleni a laně. Když se páni a dámy pustili do jídla, ozvaly se trumpetky a všichni se mohli obdivovat dalším Héraklovým činům. Théseus chtěl osvobodit Persefónu. Cestou do pekla musel Héraklés projít tlamou strašného draka. Vrhel se na něj strážce pekla Cerberus, ale Héraklés jeho útok přežil a navzdory ohni a dýmu vyvedl krásnou Persefónu z pekla.

Pak se na jevišti objevily dvě Amazonky na koních. Héraklés a Théseus se s nimi museli bít. Souboj skončil nerozhodně.

Vzápětí se s Héraklem pustila do křížku obiluda, napůl muž a napůl had, vyzbrojená mečem. Héraklés jí usekl hlavu, ale okamžitě jí narostlo sedm dalších. Héraklés ji zabil jen s velkým vypětím a pak její tělo spálil.

Pak se Héraklés procházel před branami Cremony, odkud vyšlo několik obrů. Hrdina čtyři z nich zabil a ostatní ho vkleče žádali o milost. Dva měšťané mu potom podali klíče od města a korunu a Héraklés se stal v Cremoně králem.

Hned poté pak byly odtaženy stoly a následoval tanec.

V pátek se oběd podával dost pozdě, protože někteří hosté opět drželi půst. Turnaj pokračoval.

V sobotu, jež byla sedmým dnem oslav, se dámy šly podívat na turnaj.

V neděli se pořádala opět hostina, na níž se podávala vybraná jídla, ale žádná pohyblivá obrazy se tentokrát nekonaly. Když se však hosté posadili, pokračovala hra devátým Héraklovým úkolem. Hrdina oblečený do lví kůže a vyzbrojený kyjem vedl na pastvu voly. Tam usnul a zvířát se zmocnil loupežník Cacus. Jakmile se Héraklés probudil, pustil se s loupežníkem do křížku a zvítězil.

V Arkádii pracovali venkované na poli, když na ně zaútočil divoký kanec. Nešťastníci uprchli, ale jednoho z nich zvíře dostihlo. Héraklés svým mečem kance zabil.

V poušti začali lučištníci na Hérakla střílet šípy. On je však všechny pobil kyjem.

Ke španělským břehům zamířila loď vezoucí dva mramorové sloupky, které pak Héraklés zasadil do moře.

V pondělí po obědě se všichni hosté odebrali na turnaj. Ten den se konala poslední a nejnádhernější hostina. Na stole bylo umístěno maso v třiceti různých pokrmech naaranžovaných tak, aby připomínaly zahrady. Každou z těchto zahrad obklopoval zlatý plot a uprostřed stál strom s pozlaceným kmenem. Na každém stromě visel lístek se jménem opatství, poddaného věvodovi. Kolem stromů byly rozmístěny postavičky, muži i ženy, které trhaly nebo sbíraly ovoce. Třicet paštik bylo zakryto hroznovým vínem a nádherně napodobenými lístky vinné révy. Místrovským dílem kuchaře Scalkina byl zejména palác, před nímž tryskala z prstu sochy Jana Křtitele růžová voda.

Když se všichni posadili, obři přinesli obrovskou velrybu, jejíž oči byly vyrobeny z velkých zrcadel a která pohybovala ploutvemi, tělem a ocasem. Když průvod došel k věvodovi, velryba otevřela tlamu a z ní vyšly dvě Sirény, které zazpívaly podivnou píseň a pak spolu s námořníky zatančily maurský tanec. Námořníci začali žářit jeden na druhého a pohádali se. Obři nakonec přinutili Sirény i námořníky vrátit se zpátky do velrybí tlamy.

Potom byly odtáhnuty stoly a tančilo se.

V úterý – desátý a poslední den oslav – byl sál krásně vyzdoben jako poprvé, jen uprostřed už nestál příbormík. Tentokrát se ovšem podával jen slavnostní oběd.

„A tak se ve slávě a triumfu skončila tato slavnost.“

Tyto oslavy-představení, jejichž nádherný příklad nám poskytl dvůr vévodů burgundských, nebyly na konci středověku ničím mimořádným. Zmíňme se alespoň o slavnostech rytířstva, určených pouze za svěceným a jen zřídka následovaných lidovými veselnicemi.²¹

Kejklíři, s nimiž jsme se setkali na ulicích, navštěvovali rovněž panská sídla,²² zejména pak během oslav pořádaných při návratu z boje, příjezdu nějaké významné zahraniční osobnosti a hlavně při slavnostním pasování rytířů a jejich svatbách. Večer byli kejklíři rozestaveni k oknům s pochodněmi v rukou. Jmí doprovázeli významné hosty, ale většina se jich zdržovala na hradě a v přílehlých zahradách. Jejich práce se vázala k začátku hostiny. Zatímco hosté usedali ke stolu, začali kejklíři hrát na nejrůznější nástroje a zpívat. Pak přišla řada na tanečnický a tanečnice. Zábava však dosáhla vrchołu teprve tehdy, když byly odstraněny stoly a každý z hostů se začal bavít po svém. V tu chvíli byly slyšet tóny niněr, psaltérií, harf a dalších druhů niněr, jímž se říkalo

rotés. A kejklíři tančili buď spolu nebo s pány a dámami, pokud se jednalo o snadné tance.

Aristokratické tance

Když jsme mluvili o lidových slavnostech, měli jsme příležitost popsat vesnický tanec nazvaný karola. Existovaly však také písně k tanci aranžované dvorními básníky a hrané na hradech. Mohli bychom je tedy nazvat tanci aristokratickými.

Kromě toho, že tanec byl zábavou pro ty, kteří se mu věnovali, představoval rovněž jistý druh představení. Tato představení se týkala jednak těch, kteří se na tanec dívali, a jednak tanečnicků samotných. V románu *Turnaj v Chauency* uspořádali dámy a šlechtici představení tohoto druhu pro rytíře, zraněné v turnaji.²³

Tanec měl tedy v tomto případě mnohem dramatictější charakter. Ve hře na „květinový růženeč“, kterou popisuje zmíněný román, přivedou čtyři rytíři dámu, aby ji představili publiku. Pak od ní odejdou a ona zůstane opuštěná s věnečkem květů v ruce. Jeden trubadúr se jí zeptá, proč tam stojí tak sama. Ona mu odpoví písní, pak zatočí věnečkem, vloží si ho na hlavu, sundá jej a zase nasadí a přitom rozmlouvá s trubadúrem. Nakonec odtančí směrem k imaginárnímu lesu. Mezitím si trubadúr vybere mezi diváky mladého rytíře a požádá ho, aby šel pro dámu. Ta přijme rytířovu nabídku a podá mu ruku.

V tanečním čísle o královně jara zvala tanečnice k tanci mladé páry, ale její starý a žárlivý manžel ji pronásledoval. Podobně se tančilo v lese lásky, v němž strážci bránili vstupu do zapovězeného lesa tajemství. Existoval rovněž tanec o krásné únoskyni. V tanci o žárlivci se tanečnice, pravděpodobně za pomoci chóru, pokoušela uniknout žárlivci. V tanci, při kterém se tanečnici převlékali do kostýmů, se mladý muž, představující pastýře, pokoušel svými skoky a pohyby zalíbit slečně, rovněž převlečené za pastýřku. Ta se mu snažila uniknout, ale pastýři se nakonec podařilo dát jí hubičku.

Ve 13. století byl velmi oblíbený tanec o krásné Aelis. Aelis se oblékne a vyšňoří. Pak sestoupí do zahrady, kde se objeví nápadník. A zatímco ona tančí a zpívá, chór ji doprovází:

I.

Chór: Kráska se právě zjevila...

Ona: Neslyšeli jste slavíka?

O lásce zpíval, jež byla zlá!

Chór: Ať slavík zpívá co jen chce,
lásce věříme velice.

A ten, kdo dobře miluje,
odměny správné dočká se.

A přesvědčí se nakonec,
že správnou konal věc.

Jinak to být nemůže.

Ona: Protože dobrou lásku mám,
fialky nyní natrhám

zde v trávě.

Je dobré trhat fialky,

máme-li lásku v hlavě.

II.

Chór: Krásná je zjevem, krásnější šatem svým...⁵⁴

Kromě nejrůznějších zábav, jimž jsme se věnovali v předcházejících kapitolách, se středověcí lidé, nebo spíš jejich elita, rádi věnovali požitkům ducha. Jejich volný čas zaplňovaly četba, konverzace a láska k umění.

JEAN VERDON

Volný čas

ve středověku

EDICE KULTURNÍ HISTORIE
Z francouzského originálu Les loisirs
au Moyen Age, vydaného nakladatel-
stvím Tallandier roku 1996, přeložil
Jiří Žák. Verše přebásnil Gustav Francel
a Jiří Žák. Obálku a grafickou úpravu
navrhl Vladimír Verner. Vydalo nakla-
datelství Vyšehrad, spol. s r. o., v Praze
roku 2003 jako svou 517. publikaci.
Odpovědný redaktor Filip Outrata.
Vydání první. Stran 264. Vytiskla
tiskárna Ekon, Jihlava. Doporučená
cena 248 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.
Praha 1, Bartolomějská 9
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 80-7021-543-7